

УДК 37.014.3/542

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.1/23.166146>**Алла ВАСИЛЮК,***orcid.org/0000-0001-6542-5649**доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри професійної та вищої освіти і права
ДВНЗ «Університету менеджменту освіти»
Національної академії педагогічних наук України
(Київ, Україна) allawasylyuk@gmail.com*

РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ СИСТЕМОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

У статті акцентовано на необхідності в Україні проведення реформування вищої освіти, в якій відчувається гостра потреба в період довготривалої трансформації нашого суспільства. Дослідники реформ доводять необхідність організації та проведення реформ на теоретичній основі. Ними висунуто й обґрунтовано умови і вимоги до їх реалізації (цілі, засоби, стабільність, ціни, альтернативи, відповідальність, правові гарантії).

Реформу можна розглядати в ракурсі дотримання єдиного освітнього простору в межах країни. Такий простір включає ідеологічний, політичний, правовий, організаційно-управлінський, змістовий, інформаційний та особистісний виміри. Дотримання і забезпечення єдності цих вимірів сприяє успішності освітнього реформування та загалом функціонуванню вищої освіти.

Окреслено деякі проблеми вітчизняної вищої школи, які мають вирішуватися під час її реформування.

Ключові слова: трансформація, реформа освіти, вимоги до реформ.

Alla VASYLYUK,*orcid.org/0000-0001-6542-5649**Doctor of Pedagogics, Assistant Professor,
professor Department of Professional and Higher Education and Law
University of Educational Management
of National Academy of Educational Sciences of Ukraine
(Kyiv, Ukraine) allawasylyuk@gmail.com*

REFORMING HIGHER EDUCATION IN THE CONDITIONS OF SYSTEMIC TRANSFORMATION OF SOCIETY

The article focuses on the need for reforming higher education in Ukraine, which is an urgent need of the long-term transformation of our society. Researchers of reform prove the necessity of organizing and implementing reforms on the theoretical basis. They put forward and substantiated the conditions and requirements for the implementation of these reforms (goals, means, stability, prices, alternatives, responsibility, legal guarantees).

The reform can be considered in terms of observance of a single educational space within the country. Such a space includes ideological, political, legal, organizational, management, content, informational and personal dimensions. Compliance and security of the unity of these dimensions contributes to the success of educational reform and the functioning of higher education in general.

The main problems of the national high school that are to be solved during its reformation are outlined in the article. Among them: optimization of the network of institutions of higher education and creation of their innovative model; definition of their own economic policy and ensuring "transparency" of financial management; improvement of the quality of higher education; the development of mechanisms for ensuring the quality of higher education, improving the system of accreditation of higher educational institutions, the transition to innovative higher professional education, ensuring its balance (through diversity, mobility, efficiency, new content), designing new types of higher educational institutions and educational structures. Rapid job change leads to students' awareness of their future, associated with retraining required by the need to emphasize in the educational process the necessity to teach students to learn. One of the major drawbacks of modern higher education in Ukraine is the lack of a significant and qualitative practical component. It is about changing approaches, and not just about increasing hours for manufacturing practice. The issue of recruiting graduates is still vital.

In general, the reform is an integrated and multilateral process of profound qualitative changes in the system of higher education – from socio-cultural goals to the content of education, organization and management mechanisms. These changes are seen as the key to the transition of higher education to a new state, as well as one of the important factors of qualitative transformation of Ukrainian society.

Key words: transformation, education reform, requirements for reforms.

Постановка проблеми. У Стратегії сталого розвитку «Україна-2020» одним із напрямів ука-зано реформування освіти, зокрема вищої, яка не відповідає потребам сучасної людини, ринку праці й суспільства. Суть кризи вітчизняної вищої освіти пов'язана з науково-технічною революцією, яка викликала інтелектуалізацію праці й значно трансформувала соціальні уявлення про особистісні пріоритети студентів, висунувши на перші місця освіченість, безперервність самонавчання, креативність і самостійність. Ці пріоритети суперечать старій педагогічній системі (що склалася в індустріальну епоху), зорієнтованій на запам'ятовування, відтворення і виконання. Це призвело до зниження якості загальноосвітньої фундаментальної підготовки фахівців.

Аналіз досліджень. Проблемі наукового під-ходу до підготовки й проведення освітніх реформ присвячено публікації вітчизняних і зарубіжних учених. Зокрема, Л. Церих виокремлює ком-поненти структурної та кількісної трансфор-мації в освітній системі, А. Епштейн пропонує застосовувати зовнішні та внутрішні індикатори визначення ефективності реформ. Різні підходи до стратегій упровадження та аналізу освітніх реформ висвітлюють А. Сбруєва, Т. Хейніцька-Безвінська, Р. Пахоцінський, Т. Левовицький та ін. Сукупність правил для здійснення реформ запро-поновано Т. Хюсенем, А. Яновським, Ч. Купі-севичем та ін., механізми моніторингу освітніх змін – Ю. Алфєровим.

Мета статті – здійснити аналіз особливостей освітнього реформування в умовах трансформації нашого суспільства, а також виявити умови, коли можна проводити реформу та які перешкоди необ-хідно подолати на її шляху.

Виклад основного матеріалу. Специфіка системної трансформації пов'язана із боротьбою за владу, а також зміною управлінських команд. Щодо освітніх змін, конфліктний стан спостері-гається у двох площинах: з одного боку, супер-ечність між наявною освітньою системою й необхідністю економічної ринкової політики, а з іншого – між умовами глобалізації та інтеграції зі світовою економікою та національними умовами.

Неминучість трансформаційних процесів, пов'язаних із діяльністю людини, становить чин-ник, який зумовлює освітні реформи. Утім, транс-формація як один із чинників освітніх реформ не надає готових рішень, а лише дає усвідомлення про необхідність змін у самій системі освіти (для підвищення загального рівня компетентностей людини, сприяння кращій підготовці до життя в динамічно змінних умовах сучасності). Транс-

формація має на меті перебудову всього, що має якимось чином стосуватися якісного покращення умов життя.

Дослідниками реформ (Василюк, 2009; Кре-мень, 2011; Лексин, Швецов, 1995; Husen, 1988) сформульовано низку вимог до підготовки та здійснення реформ вищої освіти: 1) реформа має бути інтегральною частиною ширшої програми суспільно-господарської й культурної перебудови країни, тобто становити одну з умов її успіху та ефективності; 2) реформаторські дії мають бути підпорядковані загальній меті, а кожна цивілізо-вана реформа має бути зорієнтована на розквіт суспільства. Реформи не терплять ідеологічних суперечностей, вони являють собою організаційні технології змін, які не допускають змін цілей, оскільки це означало б зміну самої реформи; 3) досягнення будь-якої цілі не обходиться без засобів, інколи «болісно відчутних». Однак варто оголосити їх завчасно, а також закріпити на рівні закону й одночасно відвести загрозу політич-них провокацій у напрямі конструктивних дій; 4) потрібно, щоб реформа була концептуально, організаційно, фінансово та кадрово підготовле-ною (із випередженням у часі, а не напередодні чи в процесі освітніх змін). При цьому важливим є формування прихильного ставлення до неї суспільства. Концепція реформи повинна мати ціліс-ний характер, варіативний і перспективний плани. Інакше при кожній зміні міністра освіти започат-ковуються нові реформи. Одна із причин невдачі багатьох реформ – поверховість і поспішність їх кадрового забезпечення. Головною технологічною умовою є поєднання компетентного реформатор-ського верху з високим професіоналізмом серед-ньої та низової виконавчих ланок; 5) мають бути визначені критерії ефективності реформи (що ста-новить зовнішній індикатор якості реформи). Не менш важливим є визначення прогнозів наслідків реформування й оцінки рівня відповідності цих наслідків національним інтересам, а також визна-чення тих верств суспільства, інтереси яких сто-ять за тими чи іншими рекомендаціями (внутрішні індикатори якості реформи); 6) кожен реформатор має оголосити ціну, яку суспільство має заплатити за зміни. Це суспільні гарантії того, що реформа досягне своєї мети без перевищення її ціни від-повідно до результатів. Якщо політика реформи призводить до негативних явищ, то реформато-рам потрібно включати альтернативний варіант реформи або подавати у відставку; 7) реформа має бути гнучкою. У разі необхідності слід акти-візувати резервні механізми зміни тактики, тим-часового відступу й також перегрупування сил.

Альтернатив не може стосуватися лише те, що вказано у законах або нормативних актах про конкретні реформаторські дії; 8) реформатори-автори, кому народ довіряє проведення реформ, і реформатори-реалізатори, кому доручає їх проведення, мають нести особисту відповідальність за узгодженість проголошених цілей і ціни реформування реальним параметрам життя суспільства. Особливо варто підкреслити важливість закріплення за окремими керівниками та рівнями влади (центр, регіони) усієї повноти відповідальності за результати реформи, оскільки розпорошеність відповідальності створює умови для постійного й безрезультативного пошуку винних у разі невдач; 9) у своєму сенсі поняття «реформа» означає перетворення чогось, що проводиться законодавчим шляхом. Отже, легітимність є чи не найважливішою ознакою та основою проведення сучасної цивілізованої реформи. Зазвичай реформа розпочинається загальнодержавними правовими діями (від декларацій до референдумів), які окреслюють передбачувані контури перетворень і технологію їх виконання. В умовах побудови демократичної і правової держави проявом вимог легітимності є попереднє прийняття закону про реформу, який має визначити: стратегічні цілі, головний зміст і підгрунтя реформи; ключові процедури проведення реформи; соціальні гарантії реформування та відповідальність за їх забезпечення.

Кожна реформа має визначені терміни, усі реформаторські дії мають відбуватися поетапно. З цією метою створюється хронологія (календар) реформи.

Вимоги до організації та проведення реформи освіти можна розглядати у контексті дотримання освітнього простору в межах однієї країни. Такий простір містить комплекс важливих вимірів: *ідеологічний* – єдині філософія освіти й освітня ідеологія, які визначають принципи й напрями розвитку системи освіти; *політичний* – єдина освітня політика, яка реалізує ці принципи і напрями в конкретних історичних умовах; *правовий* – єдина законодавча та нормативно-правова база, яка забезпечує функціонування і розвиток освітньої системи; *організаційно-управлінський* – цілісна організаційна структура освіти та єдина система управління освітою на всіх її рівнях; *змістовий* – єдина лінія розгорнення змісту освіти, яка забезпечує його наступність на різних освітніх рівнях; *інформаційний* – єдине інформаційне середовище, що утримує цілісність освітнього простору (через забезпечення інформаційно-технологічної інфраструктури, сукупність взаємопов'язаних організаційно-правових, соціально-економіч-

них, навчально-методичних, науково-технічних, виробничих та управлінських процесів); *особистісний* – єдиний освітній стандарт, який гарантує рівність освітніх можливостей (як соціальних, так і географічних) при збереженні права людини на її освітній вибір та побудову власної освітньої траєкторії (Василюк, 2009). У разі руйнування єдиного освітнього простору виникають перешкоди й гальма, що ускладнюють здійснення реформування і розвиток освіти загалом.

Часто невдачі освітніх змін списують на унікальність умов, які склалися під час цієї реформи. Однак істотно важливими є суспільна потреба змін, політична гомогенність поля їх проведення і невичерпна сила влади, здатної одночасно проводити реформи, тримати під контролем ідеологічний фон і керувати. Ці умови або мають існувати об'єктивно й не змінюватися під час проведення реформи, або бути створеними спеціально. В інших випадках реформа не зможе відбутися. Крім того, такі нетехнологічні дії, як свідоме розмивання пореформаторських очікувань й нехтування ідеологічною підтримкою, можуть знищити саму реформу або перетворити її на в'ялий перебіг псевдореформування із неочікуваними наслідками.

Отже, задля забезпечення реформи потрібні постійні та компетентні реформатори-автори та реформатори-організатори. Одночасно важливою кадровою умовою є орієнтація на власні сили. Жодна реформа, незалежно від того, в якій мірі була запозичена її ідеологія, не доводилася до кінця запрошеними «зі сторони» експертами. Кожна реформа задля її успішності має бути добре підготовленою, а її перебіг – постійно й ретельно контрольованим, особливо в умовах складних трансформаційних процесів у державі. За відсутності необхідної кількості компетентних керівних та виконавських кадрів така реформа, що триває багато років, нерідко перетворюється на фікцію – нікому не потрібні звіти, застарілі експертизи й упровадження банальних змін, часто (для підкреслення їх важливості) зовнішніх запозичень.

Ініціатором реформ переважно виступає держава, яка окреслює головні напрями і обсяг передбачуваних змін. Такі рішення приймаються на найвищих щаблях ієрархії влади. Тому авторами освітніх реформ виступають політики (які представляють певні ідеологічні орієнтації), представники господарського світу (які в освіті вбачають чинники корисних змін у сфері матеріальних послуг, споживання й торгівлі). Дослідження освітніх реформ показало, що інколи їх авторами виступали міністри освіти. Не можна оминати роль науковців, особливо представників суспіль-

них і гуманітарних наук, які разом з експертами та футурологами висувають гіпотези зі сфери майбутніх тенденцій споживання, стандартів життя, масової культури, економічного розвитку чи загроз, шансів і проблем сучасної цивілізації.

В Україні курс на реформу вищої школи декларувався неодноразово. Вже відбулися певні зміни, однак все ще на часі невирішені проблеми:

– потребує оптимізації мережа закладів вищої освіти (ЗВО). Для нашої країни потрібно більше сучасних університетів, які були б конкурентоспроможними в глобальному просторі. Насамперед, це стосується регіонів: створення на базі наявних навчальних закладів університетів із розвиненою наукою, сучасними педагогічними школами і відповідною навчально-матеріальною базою. Це сприятиме ефективнішому використанню фінансових можливостей для осучаснення навчально-наукової бази;

– інформаційно-технічний прогрес висунув знання у центр соціально-економічного розвитку, тому ЗВО належить вийти на інноваційну модель. У цьому контексті вищі школи можуть стати агентами економічного розвитку своїх регіонів і суспільства загалом;

– існують розбіжності в умовах фінансування між такими напрямками підготовки студентів, як підприємництво, менеджмент та інформаційні технології (які можна профінансувати з альтернативних джерел), і підготовкою в галузі фундаментальних, гуманітарних і точних наук, яка залежить від бюджетного фінансування. Відчувається необхідність створення інфраструктур, які дадуть змогу ЗВО займатися стратегічним фінансовим плануванням, визначенням власної політики у сфері прибутків і витрат, задоволенням широких запитів споживачів освітніх послуг, а також забезпеченням «прозорості» фінансового менеджменту;

– залишається гострою проблема падіння якості вищої освіти, яка пов'язана із недофінансуванням навчально-лабораторної та матеріальної бази ЗВО, низькою оплатою праці викладачів, упровадженням платної вищої освіти, а також появою недержавних вищих шкіл та державних філій

без належного кадрового, навчально-методичного та матеріального забезпечення, що дискредитує вищу освіту України. Необхідна розробка механізмів забезпечення якості вищої освіти й удосконалення системи акредитації ЗВО, перехід до новаторської вищої професійної освіти, забезпечення її збалансованості (через різноманітність, мобільність, економічність, новий зміст), проектування нових типів вищих шкіл і освітніх структур;

– швидка зміна робочих місць призводить до усвідомлення студентами свого майбутнього, пов'язаного із перенавчанням та перекваліфікацією, що вимагається потребою акцентування в освітньому процесі необхідності вчити студентів учитися (тобто оволодіння методологією самонавчання);

– одним із недоліків сучасної вищої освіти в Україні є надмірна теоретичність та відсутність якісної практичної складової частини. Причому йдеться про зміну підходів (а не лише про збільшення годин на виробничі практики). Студенти мають навчитися правильно будувати свою поведінку в професійному житті, здійснювати новації, бути обізнаними з колом проблем, з якими доведеться зіткнутися у майбутньому. Інакше кажучи, треба забезпечити студентам умови для формування прикладних компетентностей;

– проблема працевлаштування випускників нині не хвилює керівників ЗВО (державних і тим більше недержавних), хоча саме вони мали б нести відповідальність за своїх вихованців. До того ж особливо гостро в останні роки стоїть проблема інтелектуальної еміграції.

Це є далеко не повний перелік назрілих проблем вищої освіти, які доведеться вирішувати реалізаторам реформи.

Висновки. Реформа є комплексним, багатостороннім та багатофазовим процесом складних і глибоких якісних змін у системі вищої освіти в усіх її сферах й інституційних проявах – від соціокультурних цілей до змісту освіти, механізмів організації та управління. Ці зміни розглядаються як кермо переводу вищої освіти в новий стан, а також як один із важливих чинників якісного перетворення українського суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бриколл Й. М. Конвергенция и статус-кво. *Alma mater (Вестник высшей школы)*. 2001. № 4. С. 16–19.
2. Василюк А. Етіологія та умови проведення освітніх реформ. *Порівняльно-педагогічні студії: науково-педагогічний журнал*. 2009. № 1. С. 104–108.
3. Кремьень В. Як нам реорганізувати освіту. *Дзеркало тижня*. 2011. Випуск 13. URL: https://dt.ua/EDUCATION/yak_nam_reorganizuvati_osvitu.html (дата звернення: 19.02.2019).
4. Лексин В., Швецов А. Общая теория реформ. Контуры и система исследования. *Теория и практика организации проведения реформ* : сборник трудов Института системного анализа Российской Академии наук. Москва, 1995. С. 6-51.

-
5. Скотт П. Реформы высшего образования в странах Центральной и Восточной Европы: попытка анализа. *Alma mater (Вестник высшей школы)*. 2001. № 10. С. 44–48.
  6. Husen T. Strategy and Rules for Educational Reforms. *Interchange*. Ontario, 1988. Nr 3-4. Pp. 114–119.

REFERENCES

1. Brikoll Y. M. Konvergencia i status-kvo. [Convergence and status quo]. *Alma mater (Herald of the Higher School)*. 2001. Nr 4. Pp. 16–19 [in Russian].
2. Vasylyuk A. Etiologia ta umovy provedennia osvitnih reform [Etiology and conditions for conducting educational reforms]. *Comparative-pedagogical studios: scientific and pedagogical magazine*. 2009. Nr 1. Pp. 104–108 [in Ukrainian].
3. Kremen V. Yak nam reorganizuvaty osvitu [How to reorganize our education]. *Mirror of the week*. 2011. Vol. 13. April 8 URL: https://dt.ua/EDUCATION/yak_nam_reorganizuvati_osvitu.html [Accessed 19 February 2019] [in Ukrainian].
4. Lexin V., Shvetsov A. Obschaia teoriia reform. Kontury i sistema issledovaniia [General Theory of Reforms. Contours and research system. Theory and practice of organizing reforms]. *Collection of works of the Institute of Systems Analysis of the Russian Academy of Sciences*. Moscow, 1995. Pp. 6–51.
5. Scott P. Reformy vysshogo obrazovaniia v stranakh Centralnoi I Vostochnoi Evropy: popytka analiza [Higher Education Reforms in Central and Eastern Europe: An Attempt to Analyze]. *Alma mater (Herald of the Higher School)*. 2001. № 10. Pp. 44–48.